

EKSPERIMENTALNI AMERIČKI PESNICI I SRPSKA KULTURA
(DŽEROM ROTENBERG „BEOGRADSKA APOKALIPSA“ I BOB
PERELMAN „DA LI SI GA ČUO“)

UDK 821.111(73).09-1

Dubravka Đurić, Univerzitet Singidunum

Apstrakt: Polazeći od činjenice da su srpski pesnici posebno od poznih 70ih uspostavljali neposredne veze sa američkim pesnicima, usredsređujem se posebno na njihov odnos prema pesnicima Nove američke poezije i jezičkim pesnicima. Mapiram prve prevode bit pesnika i pesnika San Francisko renesanse. Zatim se usredsređujem na Džeroma Rotenberga i objašnjavam njegov pojam etnopoetika. U nastavku se bavim jezičkim pesnicima, posebno Bobom Perelmanom.

Ključne reči: etnopoetika, jezička poezija, Nova američka poezija, prevođenje, uticaji

Geneza odnosa srpskih i američkih pesnika posle Drugog svetskog rata može se smestiti u kontekst hladnog rata i posmatrati u odnosu na položaj koji je srpska kultura kao jedna od tadašnjih jugoslovenskih kultura zauzimala, postavljajući sebe između kapitalističkog Zapada i socijalističkog Istoka. Budući da se spoljna politika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije okrenula Zapadu, Sjedinjene Američke Države su je podržale i tada je, između ostalog, otpočela interakcija između američke i jugoslovenskih kultura, a posebno srpske kulture. U toj interakciji zanimljivo je izdvojiti polje poezije, koje ću u ovom tekstu tek naznačiti. Taj uticaj i razmena počinje pedesetih godina 20. veka sa prvim prevodi-ma anglosaksonskih modernih pesnika na tadašnji srpskohrvatski jezik, od kojih posebno treba istaći prevode T. S. Eliota (T. S. Eliot). Od sedamdesetih godina važan je bio uticaj bit poezije, a srpski pesnici i prevodioci uspostavili su veoma bliske veze sa američkim pesnicima takozvane 'nove američke poezije'. Godine 1979. Vojislav Bajac i Vojo Šindolić objavljuju autorsko izdanje antologije *Pesnici bit generacije*. Ubrzo zatim Vojo Šindolić objavljuje izbor i prevod poezije pesnika Lorensa Ferlingetija (Lawrence Ferlinghetti) *Beskrajan život*, Majkla Meklura (Michael McClure) *Tirkizni revolver* (koji sadrži i Meklurov predgovor ovom izdanju), i Gerija Snajdera (Gary Snyder) *Pesme sa kornjačinog ostrva*. Vojislav Despotov je 1985. godine objavio antologiju *Fuck You: Iz poezije američkog undergrounda*, koja će narednih godina doživeti više izdanja. Alen Ginsberg (Allen Ginsberg), Robert Krili (Robert Creeley), Džerom Rotenberg (Jerome Rothenberg) su u različitim prilikama boravili u Jugoslaviji i u Beogradu, kada srpski pesnici i pesnikinje uspostavljaju sa njima bliske prijateljske i radne veze.

*

Prevodeći američku poeziju za antologiju na kojoj sam krajem 90ih radila sa pesnikom i prevodiocem Vladimirom Kopiclom, naišla sam na dve pesme koje referiraju na Srbiju. Ovde se neću baviti imanentnom analizom tih pesama, da bih odgonetala njihovo značenje i simbole, koje pesnici upotrebljavaju, već će mi one biti polazna tačka u opisivanju konteksta kojim ova dva pesnika pripadaju, a koji su tokom osamdesetih i devedesetih godina važni za pesničku praksu pesnika i pesnikinja koji su delovali u Srbiji.

Prva je pesma Džeroma Rotenberga pod nazivom „Beogradska apokalipsa“ i u mom prevodu glasi:

životinje iznad naših glava
 klikću njihova tela
 ispunjena očima
 preko puta sobe gde hrist
 njegova kruna trougao
 zadržava tragove vina & rakije
 plesači ga dovode
 u malu sporednu kapelu
 ocrnjene dimom sveće
 ikone postaju crne hrpe
 crni stropovi
 iznad crveno sunce
 spolja mnoštvo
 kreštavih vrana
 iznad tramvaja (Đurić 2001: 217)

Rotenberg je u ovoj pesmi upotrebio jedan specifičan geopolitički prostor mapirajući odnos sakralnog i svakodnevnog, koje se izražava u stalnom pomeranju slika, oštrim rezovima i kolažiranju. Pol Huver (Paul Hoover) je u sada već čuvenoj Nortonovoj antologiji *Postmodern American Poetry* pisao da je Rotenberg, kao i Alen Ginzberg i Geri Snajder, prizivao šamanističku poeziju (Hoover 221). U uvodu u antologiju *Technicians of the Sacred – A Range of Poetries from Africa, America, Asia, Europe & Oceania* (*Tehničari svetog – Opseg poezija iz Afrike, Amerike, Azije, Evrope & Okeanije*) Rotenberg je pisao da se razvoj različitih kultura svuda odvijao u veoma složenim strukturama i da nema primitivnih jezika (Rothenberg 1985: xxv). U „Uvodu“ iz 1984. je imperativno postavio sledeće zahteve:

- mi moramo, pre svega, izbeći klišeje o poetikama/etnopoetikama tehnološki *jednostavnijih* kultura – to me je vodilo ka tome da otpočetnom antologiju *Tehničara* naglašavajući *složenost* plemenskih/ usmenih jezika & (ritualne) umetnosti;
 - [...] više ne smemo pretpostaviti da poezija/ritual tradicionalnih kultura ima za cilj pre stazis nego promenu/transformaciju ne samo u mističkom već i u društvenom smislu – jer, kako je Olson parafrazirao Heraklita: 'ono što se ne menja/volja je za promenom';
- & pažljivo moramo da ne pretpostavimo
- da usmena poezija u potpunosti definiše 'njih', ili da pisanje u potpunosti definiše 'nas' [...]
- niti treba da previdimo
- da su ljudi dugo & teško razmišljali – svuda – o jeziku & njegovom zavrašavanju u izvođenju;
 - da je poetika – generalizovana 'ideja o poeziji' – uvek & ponovo izranjala u potpunoj ljudskoj priči, ni manje ni više 'univerzalnoj' od atinske poetike koja je inicirala ovakvu liniju mišljenja na Zapadu (Rothenberg 1985: xxii-xxiii)

Zanimljivo je da su 1988. godine Nina Živančević i Ivana Milankova, koje su bile bliske Rotenbergu, zajedno sa Zlatkom Karasnjem i Zoranom Petkovićem (koji je napisao predgovor), uredile i prevele *Antologiju prvobitne poezije*.

Rotenberg je ustanovio disciplinu etnopoetike (ethnopoetics) u kojoj je naglašena etnička posebnost poezije. Objasnjavajući reč „ethnopoetics“ pisao je da ona ukazuje na „redefinisane poezije u terminima kulturalno specifičnog, koje naglašava one alternativne tradicije kojima je Zapad dao nazive poput 'paganске', 'neverničke', 'plemenske', 'usmene' i 'etničke'“ (Rothenberg 1983: xi). Pišući o svojoj generaciji pesnika rođenih između 1920ih i 1930ih, objasnio je da je san o totalnoj umetnosti i o životu koji postaje celovit, značio različite stvari različitim umetnicima i da su mu umetnici davali različite nazive. U šezdesetim godinama 20. veka u opticaju su bili pojmovi „intermedija“, „totalni teatar“, i „hopening“, dok je u 19. veku taj isti san bio označen vagnerovskim terminom *Gesamtkunstwerk*, koji je nagovestio ovaj poduhvat (Rothenberg 1983: xii). Početkom druge polovine 20. veka, to nastojanje se pomerilo od imperijalnog modela, koji je polazio od Grčke i kretao se ka takozvanoj varvarskoj ili paleolitskoj prošlosti, ili ka još postojećem plemenskom svetu, ka onom što Rotenberg naziva „proto-pesnicima/proto-umetnicima“ koji su po njemu bili istinski „tehničari svetog“ (Rothenberg 1983: xiii). Zajedno sa tim pomeranjima, došlo je do još jedne važne promene, a to je da su novi materijali, poput plastike, neona, filma i

video trake, postavljeni pored starih ili stranih materijala, poput kamena, kosti, kože, bubnjeva, australskih narodnih instrumenata (engl. *didjeridoos*) i ansambla sa Balija i Jave koji su koristili metalofone, ksilofone, bubnjeve, gongove i flaute od bambusa (engl. *gamelans*) (Rothenberg 1983: xiii).

Rotenberg se zanimao za domorodačku poeziju, za dadaizma, a bio je i jedna od središnjih figura poezije „dubokih slika“ (deep image poetry). Pod uticajem španskog pesnika Federika Garsije Lorke (Federico Garcio Lorca), pesnici dubokih slika su povezivali vizuelni karakter poezije sa psihološkom dubinom i rezonantnošću (Hoover 222).

Kao jedan od najznačajnijih pesnika performans poezije, u tekstu „The Poetics of Performance“ („Poetika performansa“) Rotenberg je pisao: „Moje izvođenje je ozvučavanje pesme: Ono je obnavljanje pesme, njeno oživljavanje. Bez ovog ozvučavanja ne bi bilo ni pesme na način kako je ja stvaram (mada, pošto pišem postojale bi beleške o pesmi koju nameravam izvesti)“ (Rothenberg 1981: 121). Njega zanima povratak glasu, pesmi, o kojem je govorio Geri Snajder, ili impuls ka usmenom, ka poeziji koja se izvodi, ili diskursu, o kojem govori Dejvid Entin (David Antin). On objašnjava:

Poezija postaje ozvučavanje, a ne odvojeni zapis, priprema ili partitura. Tamo gde nema zapisivanja, ozvučavanje obnavlja pesmu, stvara je u svakom trenutku, jer nema pesme bez izvođenja. Pisanje, može da postane surogat, koji zamenjuje samo sećanje, odnosno, veliku Muzu. *Ozvučavanje* pesme postaje njeno čitanje. To je uslov pod kojim većina nas radi. (Rothenberg 1981: 121-122)

Rotenberg se zalagao za veće uranjanje u usmenost što združuje u još većoj meri kompoziciju i izvođenje u jedinstvenom improvizovanom trenutku. Ovaj je model zamislio u smislu pesme-ka-performansa ili drugim rečima, kao pesmu koja deluje (poem in action) u domenu onoga što je nazvao „etnopoetikom“. Pesnik koji izvodi svoju poeziju, po Rotenbergu je onaj koji izvodi sam sebe u teatru u kojem nema glumaca, postoji samo pesnikov glas i njegove reči. Ukazujući na razliku između pesnika i glumca, Rotenberg će zapisati da je osnova pesničkog performansa u suštini neprijateljska prema prisustvu i maniru profesionalnog glumca. Pesnik kao performer je drugačije motivisan, na drugi način je povezan sa pesmom (Rothenberg 1981: 123).

I na kraju ću se osvrnuti na antologiju koju je 1998. Rotenberg uredio sa pesnikom Pjerom Žorijem (Pierre Joris), pod nazivom *Poems for the Millenium – Volume Two: From Postwar to Millenium (Pesme za milenijum – Drugi tom: Od posleratnog perioda do kraja milenijuma)* u koju je uvrstio srpskog posleratnog modernistu Vaska Popu u prevodu Charlesa Simica. Antologija obuhvata pesnike iz celog sveta, a neka potpoglavlja su naslovljena na sledeći način: „Bečka grupa“, „Tamuski pesnici“, „Kobra“, „Konkretna poezija“, „Neki bit pesnici“, „Ume-

tnost manifesta“, „Neki usmeni pesnici“, „Posleratna japanska poezija“, „Neo-avangarda“, „Neki jezički pesnici“, „Ka kiberpoetici“, itd.

*

Prevodeći jezičke pesnike (language poets) naišla sam na još jednu za nas zanimljivu pesmu, koju je napisao Bob Perelman (Bob Perelman). Ali pre nego što je navedem, objasnila bih šta je jezička škola pisanja. Jezička poezija se pojavila početkom sedamdesetih godina 20. veka kao antiakademska struja. Jedan od njenih najznačajnijih protagonista, Majkl Dejvidson (Michael Davidson) je pisao da se ona pojavila i kao reakcija i kao izadanak „nove američke poezije“ otelotvorene u estetici škola Blek Mauntin koledža (Black Mountain College), njujorške škole (New York school) i bit (beat) poezije. Jezički pesnici su kritikovali bardske personalističke impusle i umesto toga pažnju su usmeravali na materijal samog jezika. Na pisanje su gledali kao na sistem koji ima sopstvena pravila i postupke. Jezički pesnici i pesnikinje nastojali su da razore i izmeste konvencionalno poznati subjekt i prošire značenja reči kao što su 'glas', 'govornik', 'pesnik' i 'poezija' za koje se smatralo da su pouzdane. Insistirali su na tome da su reči u poeziji, za koje se misli da naviru iz nutrine pesnika ili pesnikinje, ukodirane istorijskim i društvenim kontekstima u kojima su iskazane (Đurić 2001: 71).

Zanimljivo je za nas da je je Henk Lejzer (Hank Lazer) u „Zaključku“ knjige *Opposing Poetries – Volume Two (Opozicione poetike – Drugi tom)* pisao:

Među najzбудljivijim procesima do kojih je poslednjih godina došlo bila je internacionalizacija zajednice eksperimentalne poezije. U tom periodu došlo je do razmene iskustava između američkih jezičkih pesnika i njihovih kolega u Kini, Rusiji, bivšoj Jugoslaviji, Novom Zelandu, Engleskoj, Italiji, Austriji i Francuskoj. (Lazer: 178)

Sa jezičkim pesnicima u bivšoj Jugoslaviji najpre je početkom sedamdesetih godina kontakt uspostavio slovenački pesnik Tomaž Šalamun. Tokom osamdesetih sa njima je sarađivala srpska pesnikinja Nina Živančević, koja je 1987. godine u *Poljima* objavila intervju sa Čarlsom Bernstinom (Charles Bernstein) i Daglasom Meserlijem (Douglas Messerli) pod nazivom „Poezija je proces u kome um pokušava da shvati sebe i svet kroz jedinstveni medijum jezika“. Dubravka Đurić 1988. godine počinje da prevodi jezičke pesnike i pesnikinje, a nakon objavljivanja njihovih poetskih i teorijskih tekstova u beogradskom časopisu *Delo* 1989. uspostavlja sa njima trajnu saradnju.

Zanimljivo je da je Fredrik Džejmson (Fredric Jameson) u čuvenom tekstu „Postmodernizam ili kulturna logika kasnog kapitalizma“ analizirao jednu pesmu Boba Perelmana. Pisao je da je Perelmanova pesma „Kina“, kao i celokupna produkcija jezičkih pesnika, karakteristična za kasni kapitalizam, jer se oni bave materijalnim označiteljima, iskustvom koje se tiče serijalnih i nepovezanih

sadašnjosti. Perelman je odgovorio da je Džejmson u svom tekstu jezičko pisanje povezao sa površinom, lakanovskom šizofrenijom, brisanjem istorije i krajem ličnog identiteta (Đurić 2001: 129). Reagujući na ovaj tekst, Perelman je, analizirajući Džejmsonov stil, zaključio da je i taj stil, kao i stil jezičke poezije, parataksičan. Džejmson spaja različite pojave, kao što su rad Endija Vorhola (Andy Warhol) „Cipele od dijamantske prašine“, Perelmanovu pesmu „Kina“, hotel Bonaventura, itd.

U kratkoj belešci o radu Boba Pelermana, Huver je pisao da je Pelerman početkom sedamdesetih na Univerzitetu Ajova pohađao pesničke radionice (tu se, dodajem, verovatno susreo sa Tomažom Šalamunom). Pošto se 1975. Preselio u San Francisko, postao je važan na sceni jezičke poezije koja se tada razgrađivala. Huver smatra da je Perelman u odnosu na potrošačko društvo u najvećoj meri političan i da ima satiričan odnos prema politici jezika. Kao primer može se navesti početak teksta „Wards Detached from the Old Song and Dance (a talk delivered at 80 Langton Street)“ („Reči odvojene od stare pesme i plesa /govor održan u ulici Langton br. 80“) u kojem Pelerman navodi staru šalu koju je ispričao lingvista Noam Čomski (Noam Chomsky), a glasi: „Pitanje: Kako odvajate jezik od dijalekta? Odgovor: Jezik je dijalekat koji ima vojsku i mornaricu“ (Perelman 1983: 224).

Bob Perelman je značajan i zato što je 1996. u knjizi *The Marginalization of Poetry – Language, Writing and Literary History (Marginalizacija poezije – Jezik, pisanje i književna istorija)* istorizovao pokret jezičke poezije kao jedan od njegovih glavnih protagonista. On piše o jezičkom pisanju i književnoj istoriji, o ulozi Roberta Grinijera (Robert Grenier) za avangardnu pesničku praksu jezičkih pesnika, o pojmovima parataksa i narativ, kao i o pojmu 'nova rečenica' ('New Sentence') kojom je jezički pesnik i teoretičar Ron Silimen (Ron Silliman) označio pesničku praksu jezičke poezije na Zapadnoj Obali.

Sada ću navesti pesmu Boba Pelermana pod naslovom „Da li si ga čuo“, koja u mom prevodu glasi:

Odsustvo teorije šćepalo je
mase, kaže Adorno. Ali, Tedi,

ponovo nas pretvaraš u robove
naših umova. Odsustvo teorije

pulsira u mom vratu. Sada je
sistem na mojim plećima uravnotežen

činom izuvanja
cipela, čarapa, nežnim kidanjem velikog

nokta na nožnom prstu, čišćenjem prljavštine između
prstiju i savijanja poluelastičnog delića

sve dok se ne slomije. Slomi životnu-masku
empirizma a svaki deo proriče

smrt prošlosti, zavijene
u milione trulih stranica.

Bile su napravljene zahvaljujući teško stečenoj
raskoši mašina i poslova, omiljene

hrane, omiljene teorije disanja. Upropašćeni
životi plus slobodna prašina zapinju u

kadence koje žele da prosipaju brisač-krvi
preko akcenata. Jednom je postojao

neki Jevrejin, neki Srbin i neko sa
Samoe u mehuru svetlosti, kada je

počela kiša ... Više nema reči koja bi
označila mase, ili teoriju,

ili odsustvo. Kažu im da volim
njihova staništa gde mrtve

sahranjaju u sadašnjosti na
ulicama, ispod udara značenja

uništenih mostova sa besciljnom ispravnošću. Nove
reči iskušavaju telo koje čita zbog

njegovog specifičnog mirisa. Oni uzrokuju da se lica
gule poput drveća. Kaži im da ih volim. (Đurić 2001: 200-201)

Može se reći da ova pozno nastala pesma pokazuje tipične odlike jezičke poezije: parataksičnost i vezu poezije i teorije, na kojoj su jezički pesnici insistirali.

*

Ostaje nam da se u budućnosti podrobnije pozabavimo neverovatno bogatom razmenom koja se od sedamdesetih godina 20. veka odvijala na relaciji

američka-srpska poezija. Prevodi američkih pesnika koji su pripadali kontekstu 'nove američke poezije' uglavnom su nastajali iz neposrednih kontakata pesnika i prevodilaca. Postavljaju se pitanja ko su pesnici i prevodioci koji su se bavili američkom poezijom, kako su i zašto srpski pesnici i prevodioci došli do američkih pesnika, gde su se (u kojim institucionalnim ili privatnim okvirima) odvijali njihovi neposredni susreti, na koji način je američka poezija uticala na pesničku produkciju u Srbiji, kao i na koji način su se američki pesnici odnosili prema srpskoj kulturi, itd.

Literatura:

- Bajac, Vojislav i Vojo Šindolić. *Pesnici bit generacije*, Beograd, autorsko izdanje, 1979.
- Despotov, Vojislav. *Fuck You – Iz poezije američkog undergrounda*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1985.
- Đurić Dubravka. *Poezija teorija rod – Moderne i postmoderne američke pesnikinje*. Beograd: Orion Art, 2009.
- Đurić, Dubravka. *Jezik, poezija, postmodernizam – Jezička poezija u kontekstu moderne i postmoderne američke poezije*. Beograd: Oktoih, 2002.
- Đurić, Dubravka i Vladimir Kopicl. *Novi pesnički poredak – Antologija novije američke poezije*, Podgorica: Oktoih, 2001.
- Ferlinghetti, Lawrence. *Beskrajan život – Izabrane pesme*. Izbor, prevod i pogovor Vojo Šindolić. Beograd: „Nezavisna džepna izdanja“, 1982.
- Lazer, Hank. "Conclusion." In Hank Lazer. *Opposing Poetries – Volume Two: Readings*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 1996.
- McClure, Michael. *Tirkizni revolver – Izabrane pesme*. Izbor, prevod i po-govor Vojo Šindolić. Beograd: „Nezavisna džepna izdanja“, 1984.
- Perelman, Bob. *The Marginalization of Poetry – Language, Writing and Literary History*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1996
- Perelman, Bob. "Wards Detached from the Old Song and Dance (a talk delivered at 80 Langton Street.)" In *Code of Signals – Recent Writings in Poetics*. Ed. Michael Palmer, Berkeley, California: North Atlantic, 1983.
- Rothenberg, Jerome and Pierre Joris. *Poems for the Millenium – Volume Two: From Postwar to Millenium*. Berkeley: University of California Press, 1998.
- Rothenberg, Jerome. "Pre-Face." In Jerome Rothenberg & Diane Rothenberg. *Symposium of the Whole – A Range of Discourse Toward an Ethnopoetics*. Berkley: University of California Press, 1983.
- Rothenberg, Jerome. "Pre-Face (1967)." In *Technicians of the Sacred – A Range of Poetries from Africa, America, Europe & Oceania*. Second edition, Revised and Expanded. Ed. with commentaries by Jerome Rothenberg. Berkley: University of California Press, 1968, 1985.

Rothenberg, Jerome. "The Poetics of Performance." In *The Poetry Reading – A Contemporary Compendium on Language & Performance*. Eds. Stephen Vincent & Ellen Zweig, San Francisco: Momo's Press, 1981.

Snayder, Gary. *Pesme sa kornjačinog ostrva – Izabrane pesme*. Izbor i prevod Vojo Šindolić. Beograd: „Nezavisna džepna izdanja“, 1982.

EXPERIMENTAL AMERICAN POETS AND SERBIAN CULTURE (JEROME ROTHENBERG "BELGRADE APOCALIPSE" AND BOB PERELMAN "HAVE YOU HEARD HIM")

Starting from the fact that Serbian poets, especially from the late 1970s, established direct connections with American poets, I focussed my attention to their relationship with poets of New American Poetry as well as language poetry. I map the first translation of Beat poets and poets of San Fransisco Rennaisanse. Then I discuss Jerome Rothenberg's work and explain his notion of ethnopoetics. At the end I pay attention to the language poets, with a particular focus on Bob Perelman's work.

Key Words: ethnopoetics, language poetry, New American Poetry, translation, influences.